

Munzur Gözeleri: Yaşayan Kutsallık ve Mekânsal Dönüşüm

Songül Murat

songulm62@gmail.com

Yayınlanma Tarihi:

İndirilme Tarihi:

17.10.2026

Önerilen Atıf: Murat, Songül (2026). Munzur Gözeleri: Yaşayan Kutsallık ve Mekânsal Dönüşüm. Alevi Ansiklopedisi — ISIL: DE-4607. <https://doi.org/10.68413/alevian-siklopedisi.49nbj> (Erişim Tarihi: 17.10.2026)

Alevi Ansiklopedisi,
Kütüphaneler ve İlgili Kuruluşlar için Uluslararası Standart Tanımlayıcı kapsamında **ISIL: DE-4607** koduyla kayıtlıdır.

ISSN 3055-9928

ISIL URI /isil/DE-4607

LOBID

lobid.org/organisations/DE-4607

Permalink id.zdb-services.de/resource/organisation/DE-4607

Adres: Alevi Ansiklopedisi
Körnebachstr. 49-51, 44143
Dortmund

info@aleviansiklopedisi.com

Özet

Bu madde, Munzur Gözeleri'nin Dersim Aleviliğindeki kutsal konumunu ve zaman içinde geçirdiği dönüşümü ele almaktadır. Gözeler, Raa Haqi inancında insan ve insan-olmayan varlıklar arasındaki ilişkilerin, ziyaret ve ritüel pratiklerinin bir arada sürdürüldüğü önemli bir inanç mekânıdır. Munzur'a ilişkin sözlü anlatılar ve bu anlatıların su, taş, dağ ve alabalık gibi varlıklarla kurduğu ilişkiler, mekânın kutsallığının günümüzde de nasıl yaşatıldığını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte Gözeler, erken Cumhuriyet döneminden günümüze uzanan süreçte ulaşım, koruma, rekreasyon ve ekonomik kullanım politikalarıyla yeniden düzenlenmiştir. Bu müdahaleler, mekânın yalnızca fiziksel görünümünü değil, yerel halkın kutsal alanla kurduğu ilişki ve kullanım biçimlerini de etkilemiştir. Madde, bu değişim üzerinden Munzur Gözeleri'ni inanç, gündelik yaşam ve mekânsal müdahalelerin kesiştiği yaşayan bir kutsal alan olarak değerlendirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kültürel Miras, Munzur Gözeleri, Peyzaj, Raa Haqi

Giriş

Yerel söylem biçimi ile Çımê Muzırı olarak adlandırılan Munzur Gözeleri, günümüzde Dersim'in Ovacık ilçesine bağlı Ziyaret (Jiare) köyünde yer alır. Munzur Nehri'nin doğduğu ve Munzur Milli Parkı'nın zengin biyoçeşitliliğine kaynaklık eden bu alan, farklı dönemlerde geliştirilen koruma politikalarının da odağında yer almaktadır. Ancak Munzur Gözeleri, yalnızca doğal özellikleriyle ya da koruma statüleriyle tanımlanabilecek bir mekân değildir. Su, taş, bitki, hayvan ve insan gibi farklı varlıkların ritüel ilişkiler

Telif Hakkı © 2026 Alevi Ansiklopedisi ve yazar(lar)a aittir. Aksi belirtilmedikçe Creative Commons Atıf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY-NC-ND 4.0) kapsamında yayımlanmıştır. Her türlü kullanımda uygun atıf zorunludur. Ticari kullanım, değişiklik, çeviri veya yeniden yayın için Alevi Ansiklopedisi ve/veya yazar(lar)ın yazılı izni gereklidir.

içerisinde bir araya geldiği, ziyaret pratikleri ile kutsallığın deneyimlendiği ve kolektif hafıza aracılığıyla kuşaktan kuşağa aktarılacak sürekli yeniden üretilen Gözeler, Dersim Aleviliğinin en önemli inanç mekânlarından biri sayılır.

Alevi inanç kültürü, burayı ziyaret ve şifa mekânı olarak anlamlandırırken, ziyaret yerinin köy sınırları içinde olması mekânı bir yandan da köydeki gündelik hayatın bir parçası hâline getirmiştir. Gözelerin kutsallık ile profan yaşam arasındaki ikircikli durumu dikkate değerdir. Ancak, bu durum Gözelerin yalnızca toplumsal ibadet pratikleri ve köyün yaşamsal ritmi arasında kalması olarak okunmamalıdır. Burası aynı zamanda koruma ve piyasalaşma dinamiklerinin eşzamanlı etkilerine maruz kalan bir yerdir.

Munzur Gözelerinde Kutsallık ve Gündelik Yaşam

Dersim’de inanç, Raa/Re/Yol olarak tanımlanmakta ve mevcut Kızılbaşlık geleneğinden farklı olarak doğayla kurulan güçlü bir ilişkisellik üzerinden şekillenmektedir (Deniz 2016, 177-98). Beşikçi’ye göre Alevilik inancının esas adı Rêya Heq’tır ve Raa Haq’ı da doğayla kurulan karşılıklı ilişkisine dayalı bir “doğa dini” olarak değerlendirir. Ona göre insanlar, kendilerini koruyacağına inandıkları dağ, su, ağaç ve bazı hayvanlar gibi doğa unsurlarına adak sunarak onlarla karşılıklı bir ilişki kurarlar (Beşikçi 2024, 162). Bu yaklaşım, Raa Haq inancında insan ile insan-olmayan varlıklar arasındaki ilişkinin yalnızca sembolik ya da metaforik olmadığını; korunma, adak ve karşılıklılık pratikleri üzerinden gündelik yaşam içerisinde sürdürülen bir ilişki olduğunu göstermektedir.

Raa Haq inancında görünen (zahirî) ve görünmeyen (bâtınî) olmak üzere iki evren anlayışı bulunmaktadır. Gezik ve Çakmak’a göre, zahirî âlemde rayber, pir, musahip ve mürşit olmak üzere dört makama bağlılık, şariat, tarikat, marifet ve hakikat evrelerinin gereklerini yerine getirmeyi mümkün kılar. Zahirî âleme ilişkin sorumluluklarını yerine getiren kişi, bâtinî bilgiye erişmeye ehil hâle gelir; kişi bu bilgiye kendi yaşamında erişemese dahi, bunu kendisinden sonraki

kuşaklar için mümkün kılabilir. Raa Haq adlandırmasının Alevilik yerine tercih edilmesi ise bu inancın yalnızca Ali merkezli bir anlayışla sınırlı olmayıp, tanrısal yolun parçası olarak farklı kutsal figürleri, evliyaları, kutsal mekânları ve doğayı da kapsamıyla ilişkilendirilmektedir (Gezik ve Çakmak, 2010). Bu bağlamda doğa, kutsal figürler ve mekânlar, Raa Haq yolunun yalnızca çevresel unsurları değil, aynı zamanda bu inanç dünyasının kurucu kaynaklarıdır.

Gültekin de (2024, 120-49) Dersim Aleviliği ya da Kürt Aleviliği'ne karşılık olarak Raa Haqi kavramını kullanmaktadır. Gültekin'e göre Raa Haqi inancında gerçeklik, insan merkezli ve tek katmanlı bir dünya anlayışı üzerinden kavranmaz. Bu kozmolojide, insanın gündelik yaşam içerisinde deneyimlediği görünen maddi dünyayı ifade eden zahir âlem ile insan-olmayan varlıkların yaşadığı ve zahir âlemle sürekli ilişki içerisinde bulunan bâtın âlem birlikte düşünülür. Bâtın âlemde yer alan kutsal varlıklar jiare olarak adlandırılır. Jiareler soyut ya da yalnızca metafizik varlıklar değildir; insanlar gibi cinsiyet, karakter, akrabalık ve hiyerarşi ilişkilerine sahip oldukları düşünülür. Bazı jiareler wayir (sahip) statüsünde olup diğer jiarelere hükmeden güçlü varlıklar olarak kabul edilir. Bu kutsal varlıklar dağ, göl, nehir, su kaynağı, orman ve ağaç gibi doğal formlarda mekân tutarlar. Böylece doğal unsurlar, yerel tahayyülde yalnızca cansız bir çevrenin parçaları olmaktan çıkarak kimlik ve irade sahibi, insanlarla ilişki kuran ve kutsallık taşıyan öznelere dönüşür (Gültekin 2024, 120-49).

Munzur Gözeleri'nin kutsallığını anlamak açısından bu ontolojik çerçeve önemlidir; çünkü burada su, toprak, balık, ağaç ve dağ gibi varlıklar yalnızca kutsal bir mekânın unsurları değil, kutsallığın bizzat kurulduğu ve sürdürüldüğü varlıklar olarak karşımıza çıkar. Bu bağlamda kutsal varlıkların mekân tuttuğu dağ, göl, nehir, su kaynağı, ağaç ve benzeri yerler jiare olarak ziyaret edilen kutsal mekânlara dönüşür. Jiarelerde gerçekleştirilen ziyaretler, bu kutsal varlıklarla kurulan ilişkiyi pekiştiren inanç pratikleri olarak

işlev görür. Bu mekânlarda kutsaldan alınan su, toprak, bez parçası ve benzeri unsurlar ise teberik olarak adlandırılarak, kutsallığın gündelik yaşama taşınmasını sağlar.

Munzur, bu kozmolojik çerçevede zahir âlemden batın âleme geçen, yani “sır olan” bir figürdür. Raa Haq inancında bu geçiş bir ölüm değil, devriyedir. Munzur ölmez, bedenini suya, taşa ve dağa sırlayarak varlığını sürdürür. Böylece kutsallık, Munzur’un kişiliğinden çok, onun karıştığı su, alabalık, taş ve dağda taşınır. Bölgenin en önemli nehri ve dağının adını taşıması, Munzur’un kutsallığının yalnızca anlatılarda değil, coğrafyanın kendisinde de görünür olmasını sağlar. Munzur’a ilişkin anlatılar, hem yazılı kaynaklarda hem de bugün bölge halkının dilinde, duasında ve gündelik pratiklerinde, varyantlar hâlinde yaşamaktadır. Şifa niyetiyle mekândan alınan su ve toprak gibi teberikler de bu kutsallığın güncel izlerini taşır. Yoksul bir çobanın kerametiyle nehre ve dağa adını veren Munzur’un hikâyesi, böylece geçmişte kalmış bir efsaneden ziyade, coğrafyada ve gündelik yaşamda varlığını sürdüren canlı bir anlatıya dönüşür. Bu açıdan Munzur’un anlamı, yalnızca efsanevi geçmişinde değil, kutsallığın coğrafyada ve gündelik yaşam pratiklerinde bugün de karşılık bulduğu farklı biçimlerde ortaya çıkmaktadır.

Munzur Gözeleri’nin kutsallığı, büyük ölçüde Munzur Baba’nın kerameti etrafında şekillenen sözlü anlatılarla temellenmektedir. Elde ettiğim verilerde efsanenin varyantlarına rastlasam da en yaygın anlatıya göre Munzur, ağasının yanında çobanlık yapmaktadır. Ağası hacdayken canı helva ister; bu durum Munzur’a malum olur. Munzur, hazırlattığı helvayı keramet göstererek hacdaki ağasına ulaştırır. Hac dönüşünde ağasının bu kerameti köylülere anlatmasıyla Munzur’un sırrı açığa çıkar. Bunun üzerine Munzur elindeki süt dolu bakraçla dağa doğru yönelir; dökülen sütün izinde ilerleyerek kırkuncı adımında sır olur ve kaybolduğu yerden kırk gözeden su fışkırır.

Yerel inançta Perşembe geceleri semah döndüklerine inanılan alabalıklar, Munzur Nehri’nin suları ve diğer kutsal

varlıklar, bu ilişkinin taşıyıcıları olarak kabul edilir. Kısacası kutsallık, insan ve insan-olmayan varlıklar arasında kurulan ilişkiler ve ritüeller aracılığıyla sürekli yeniden üretilir. Dersim Aleviliği kozmolojisinde Munzur Gözeleri, insanın, suyun, balığın, ağacın ve diğer insan-olmayan varlıkların aynı kozmolojik düzenin parçaları olarak kavrandığı ilişkiyel bir kutsal mekândır. Bu ontolojik anlayışta insan ile insan-olmayan varlıklar arasında hiyerarşik bir ayrım bulunmaz; aksine tüm varlıklar aynı ahlaki topluluğun üyeleri olarak karşılıklılık ilkesi temelinde ilişki kurarlar. Bu nedenle alabalıklar yalnızca doğal bir tür değil, ritüel pratiklere katılan ve kutsallığın taşıyıcısı olan varlıklardır. Dolayısıyla, Munzur Gözeleri yalnızca bir su kaynağı, doğal kaynak ya da ekonomik değeri olan bir mekân değildir. Aksine, Munzur Baba'nın sırrını zahir âlemde görünür kılan; batın âlem ile zahir âlem arasındaki sürekliliğin kutsal taşlar, sular ve diğer varlıklar aracılığıyla deneyimlendiği, kutsallığın ise insan ve insan-olmayan varlıklar arasındaki ilişkiler içinde sürekli yeniden üretildiği yaşayan bir inanç mekânıdır.

Munzur Gözeleri içerisinde kutsallığın yoğunlaştığı ve belirli kurallar çerçevesinde deneyimlendiği odak noktaları bulunmaktadır. Yerel anlatılarda "Munzur'un sırlandığı yer" olarak ifade edilen alan, meşe ağacı ve şifa verdiğine inanılan havuz, bu kutsal mekânın merkezini oluşturan başlıca unsurlardır. Bu unsurlar birbirinden bağımsız değil; bütüncül bir mekân kurgusu içerisinde anlam kazanırlar. Kutsalın unsurlarını oluşturan su, taş, ağaç, havuz ve balık, tek başlarına kutsallık taşıyan aktörler değildir. Bu unsurları kutsal kılan, yerel inanç sistemi içerisinde birbirleriyle ve insanlarla kurdukları ilişkiselliktir.

Munzur Gözeleri, gündelik yaşam içinde deneyimlenen mekân ile simgesel anlamlar üzerinden yaşanan mekânın birlikte üretildiği özgün bir kutsal mekân örneğidir. Yerel halk açısından kutsal ile gündelik olan arasında kesin sınırlar bulunmaz; aksine gündelik yaşam, kutsal varlıklar ve mekânlarla kurulan sürekli ilişki içerisinde şekillenir. Bu nedenle kutsallık, belirli zamanlara ya da ritüellere özgü bir deneyimden ziyade, yaşamın olağan akışı içinde varlığını

sürdürür. Görülen bir rüya sonrasında lokma pay etmek veya çerağı uyandırmak amacıyla Munzur'u ziyaret etmek, Munzur suyunda yaşayan alabalıkları yalnızca şifa amacıyla ve zorunlu durumlarda avlamak ya da dileklerini kutsal mekânda dile getirmek, bu ilişkinin gündelik yaşamdaki karşılıklarından bazılarıdır.

Munzur'da Koruma, Planlama ve Dünyevileşme

Munzur Gözeleri'nin doğal ve inançsal niteliğinin yeniden düzenlenerek bir dinlenme ve rekreasyon alanına dönüştürülmesi, yalnızca günümüzde ortaya çıkan bir yaklaşım değildir. Bu türden bir mekânsal tahayyülün izleri erken Cumhuriyet dönemine kadar götürülebilir. Naşit Hakkı Uluğ, 1939 yılında Ziyaret köyüne gerçekleştirdiği gezinin ardından dönemin askerî ve idari otoritesini temsil eden General Alpdoğan ile yaptığı görüşmede, Ziyaret'in geleceğine ilişkin planları aktarır. Alpdoğan'ın tasvirinde Erzincan'ı Ovacık'a bağlayan yolların yapılması, Ziyaret'e ulaşımın kolaylaştırılması, kaynakların bulunduğu alanda bir otel inşa edilmesi ve buranın insanların dinlenmek amacıyla ziyaret edeceği "medeni bir köşe" hâline getirilmesi öngörülmektedir (Uluğ 2009, 102). Bu tahayyül, Ziyaret'in yalnızca inanç pratikleriyle anlam kazanan bir ziyaret mekânı olarak değil, ulaşımı düzenlenmiş, konaklama ve dinlenme imkânları sunan bir peyzaj olarak yeniden kurgulanmasının daha erken dönemlerde de düşünüldüğünü göstermektedir. Bu yaklaşım, sonraki dönemlerde farklı koruma politikalarıyla yeni bir biçim kazanmıştır.

1971 yılında millî park olarak ilan edilen Munzur Vadisi Millî Parkı, Türkiye'nin en önemli koruma alanlarından biri olmanın yanı sıra, Munzur Gözeleri bu sınırlar içerisinde yer almamaktadır. Bununla birlikte, sahip olduğu doğal, ekolojik ve inançsal değerler nedeniyle Munzur Gözeleri farklı koruma politikalarının konusu olmuştur. Erzurum Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 17.07.2003 tarih ve 1409 sayılı kararıyla I. Derece Doğal Sit Alanı olarak tescil edilen alan, bilimsel araştırmalar dışında aynı biçimde korunması gereken ve kamu yararı açısından üstün koruma

statüsüne sahip bir alan olarak değerlendirilmiştir (TMOBB 2025).

2013 yılında yürürlüğe giren Tabiat Varlıklarını Koruma Merkez Komisyonu İlke Kararları neticesinde doğal sit alanlarının Kesin Korunacak Hassas Alan, Nitelikli Doğal Koruma Alanı ve Sürdürülebilir Koruma ve Kontrollü Kullanım Alanı biçiminde yeniden sınıflandırılmasına yönelik çalışmalar başlatılmıştır. Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı Kararı ile 2023 yılında alanın 2003'ten beri sahip olduğu I. Derece Doğal Sit statüsü "Nitelikli Doğal Koruma Alanı" olarak değiştirilmiştir.

Koruma statüsündeki dönüşüm, yalnızca hukuki ve idari bir değişiklik olarak düşünülmemelidir; bu dönüşüm Munzur Gözeleri'nin fiziksel, kültürel ve inançsal manasını doğrudan etkileyen çeşitli müdahaleleri de beraberinde getirmiştir. Son yıllarda alanda gerçekleştirilen düzenlemeler, kutsal mekânın kullanım biçimlerini ve ziyaret deneyimini yeniden şekillendirmiş; koruma, kalkınma ve inanç pratikleri arasındaki ilişkinin yeniden tartışılmasına neden olmuştur. Bu süreçte Munzur Gözeleri, farklı aktörlerin kutsallık, koruma, kullanım-kalkınma anlayışlarının kesiştiği dinamik bir peyzaja dönüşmüştür. Bu dönüşümün en belirgin göstergeleri turizm ve rekreasyon odaklı mekânsal düzenlemeler, Munzur Su Fabrikası'nın faaliyetleri ile ziyaretçi yoğunluğuna bağlı olarak gündelik kullanım pratiklerinde meydana gelen değişimlerdir.

Sürdürülebilir Koruma ve Kontrollü Kullanım Alanı sınırları içerisinde yer alan Munzur Su Fabrikası'nın kuruluş sürecinin ilk adımı, 28 Aralık 1999'da birçok Dersimli ortağın bir araya gelmesiyle atılmış, üretim ise 2014 yılında başlamıştır. Tuna ve Güneş'e göre fabrikanın kuruluşu, Dersim'de "normalleşme" ve "sosyal fayda" sağlama iddiası çerçevesinde kurgulanmıştır (Güneş ve Tuna 2012, 100). Bununla birlikte yazarlar, yatırımcıların su sektörünü tercih etmelerinde "Munzur" adının Dersimli kimliğiyle kurduğu güçlü bağın önemli bir pazar potansiyeli yaratmasının etkili olduğunu belirtmektedir. Bu açıdan Munzur adının kullanımı,

yalnızca sosyal fayda üretme amacıyla değil, Dersim kimliği ile ekonomik değer arasında kurulan ilişki üzerinden bilinçli bir pazarlama stratejisi olarak değerlendirilmektedir. Böylece Munzur suyu, kutsal ve yerel anlamlarından bağımsız olmayan; aynı zamanda piyasa içerisinde dolaşıma giren bir ekonomik değere dönüşmektedir.

Benzer bir dönüşümü, Munzur Gözeleri'nin rekreasyon amacıyla yeniden düzenlenmesinde de görülmektedir. Fırat Kalkınma Ajansı tarafından, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığının finansmanı ile gerçekleştirilen Munzur Gözeleri Rekreasyon Projesi kapsamında, inanç mekânı içerisindeki yürüyüş yolları yapılmış ve köprüler yeniden düzenlenmiş, giriş bölümüne bazalt taşları döşenmiş; sit alanı dışında ise otopark, stant alanları, jandarma noktası ve kamera sistemleri oluşturulmuştur. Daha önce suya doğrudan temas etme, teberik alma ya da şifa amacıyla havuzları kullanma gibi pratiklerin gerçekleştirildiği alanlarda oluşturulan fiziksel sınırlar, kutsal mekâna nasıl erişileceğini ve hangi biçimlerde temas edileceğini belirlemiştir. Böylece ritüel pratiklerle deneyimlenen ve gündelik kullanım içerisinde anlam kazanan bir ziyaret mekânı, hareketin ve kullanımın belirli ölçülerde düzenlendiği bir rekreasyon alanına dönüşmüştür. Özellikle şifa amacıyla kullanılan havuzların erişime kapatılması, koruma amacıyla gerçekleştirilen fiziksel müdahalenin yerel inanç pratiğinin sürekliliğiyle her zaman örtüşmediğini göstermektedir. Bu bağlamda bu tür müdahaleler, koruma amacıyla tasarlanan mekân ile yerel halkın deneyimlediği ve anlamlandırdığı mekân arasındaki gerilimi görünür kılmaktadır.

Munzur Gözeleri'ndeki dönüşüm yalnızca mekânın fiziksel olarak yeniden düzenlenmesiyle sınırlı değildir. Mekânın anlamını kuran anlatılardan biri olan Munzur Efsanesi bu değişen toplumsal ve siyasal bağlam içerisinde yeniden yorumlanmaktadır. Bu örnekler çerçevesinde, Munzur Gözeleri'ndeki dönüşümün yalnızca kutsal bir alanın fiziksel olarak yeniden düzenlenmesi olmadığını; mekânın kullanım biçimlerinin, içindeki varlıkların anlamlarının ve onu anlatan

hikâyelerin birlikte değıştiğı daha kapsamlı bir dönüşümü göstermektedir.

Sonuç

Munzur Gözeleri, kutsallığın yalnızca belirli ritüellerde ya da geçmişe ait anlatılarda varlığını sürdürdüğü bir alan değil, insanlarla insan-olmayan varlıklar arasındaki ilişkiler içerisinde sürekli yeniden kurulduğu bir inanç mekânıdır. Bu nedenle Gözelerin anlamı, doğal ve kutsal olanın birbirinden ayrıştırılmadığı bir ilişkiler bütünü içerisinde ortaya çıkar. Munzur'un anlatılarda ve maddi çevrede varlığını sürdürmesi, bu sürekliliğin temel unsurlarından biridir.

Gözelerin günümüzdeki dönüşümü ise bu ilişkilerin ortadan kalkmasından çok, farklı aktörler ve mekân anlayışlarıyla karşılaşarak yeniden biçimlenmesi olarak değerlendirilebilir. Koruma, rekreasyon, turizm ve ekonomik kullanım çerçevesinde gerçekleştirilen müdahaleler, mekânın nasıl kullanılacağını ve deneyimleneceğini yeniden düzenlerken, yerel inanç pratikleri bu değişen koşullar içerisinde varlığını sürdürmektedir. Böylece kutsallık ile koruma, gündelik yaşam ile turistik kullanım ve yerel anlamlar ile ekonomik değer arasında kesin sınırların bulunmadığı çok katmanlı bir mekânsal ilişki ortaya çıkmaktadır.

Munzur Gözeleri bu yönüyle yalnızca korunması gereken doğal bir alan ya da ziyaret edilen kutsal bir mekân olarak değil, farklı varlıkların, hafızaların ve kullanım biçimlerinin karşılaşma alanı olarak anlaşılabilir. Gözelerin günümüzdeki anlamı da bu karşılaşmaların yarattığı süreklilik ve dönüşüm içerisinde şekillenmektedir.

Kaynakça & İleri Okumalar

Beşikçi, İsmail. *Alevilik (Yazılar)*. İstanbul: İsmail Beşikçi Vakfı Yayınları, 2024.

Deniz, Dilşa. "Dersim'de Su Kutsiyeti, Mızur/Munzur Nehri İlişkisi, Anlamı ve Kapsamı ile Baraj/HES Projeleri." *İçinde Sudan Sebepler: Türkiye'de Neoliberal Su-Enerji Politikaları*

ve Direnişler, der. Cemil Aksu, Sinan Erensü ve Erdem Evren, 177-198. İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.

Gezik, Erdal ve Hüseyin Çakmak. *Raa Haqi - Riya Haqi: Dersim Aleviliği İnanç Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Kalan Yayınları, 2010.

Gültekin, Ahmet Kerim. "Akademik Alevilik Yazınında Epistemik Tıkanma ve Kürt Aleviliği (Raa Haqi) Örneğinde Talip-Perspektifinden Yeni Bir Yaklaşım Önerisi." İçinde *Sosyal Bilimler Perspektifinden Aleviler ve Alevilik 2*, der. Fikriye Yücesoy, Ozan Çavdar ve Şükrü Aslan, 120-149. Ankara: Ütopya Yayınevi, 2024.

Güneş, Bayram ve Gürçağ Tuna. "Munzur'dan Şirket Yaratmak: Munzur A.Ş. Üzerinden Dersim'de Sermaye Birikiminin Dinamikleri." *Praksis* 28 (2012): 99-119.

Murat, Songül. *Munzur Gözeleri: Bir Miras Peyzajında Sosyo-Ekolojik Etkileşimler ve Kültürel İmgelem*. Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2026.

Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği (TMMOB). "Munzur Gözelerinin Sit Statüsünün Düşürülmesine İlişkin Karar İptal Edildi." 20 Ekim 2025. <https://www.tmmob.org.tr/icerik/munzur-gozelerinin-sit-statusunun-dusurulmesine-iliskin-karar-iptal-edildi>